

Seeberg Lughnasadh 2004 a VODNÍ BOŽSTVA /Josef Ryzec

Inspirační téma pro rok 2004 dává tentokrát příležitost lépe pochopit podstatu keltského světa viděného jak objektivním vnějším pohledem (uvažování o něm), tak subjektivně zevnitř na vše kolem (pozorování vnějšního světa keltskýma očima). Není obtížné zjistit, že nejde o jedno a totéž. Je však již poněkud obtížnější nejen přijmout zcela základní fakt, že obé je vždy v keltském světě od sebe neoddelitelné, ale navíc podřízeno třetímu, výhradně nezávislému pohledu, jenž stojí sice mimo tento celek, je ovšem rovněž jeho neoddelitelnou součástí. Tím třetím pohledem je čas. Keltové byli vždy strážci času. Nikoliv jeho otroky, nikoliv jeho pány. Jen s touto podmínkou je možno hovořit o nesmrtelnosti keltské duše. A právě o tom jsou ony příběhy, jež si Keltové mezi sebou – z generace na generaci – vyprávějí již od dob, které sami nemohou ani pamatovat. Dobře přitom vědí, že si ty velmi vzdálené doby dodnes pamatují je.

Voda a Bohyně Matka

Je-li tato stručná zmínka o čase někomu stále málo srozumitelná, je možno nepřetržitý proud času názorně zobrazit například tokem vodstev koryty řek. Zdůrazňuji mnoha a mnoha řek na různých místech a v mnoha a mnoha různých krajinách. Tento příklad je pozoruhodný tím, že všemi těmito řekami (ale i říčkami, potoky a potůčky, prameny, gejzíry i vodopády, tůňmi, rybníky i jezery) protéká jen jeden jediný obsah. Jedna jediná substance, zdánlivě obyčejná voda. Všimněme si, že voda je vždy rodu ženského. Voda, dárkyně života, u Keltů vždy rodu ženského. Tak jako moře, tak jako Bohyně Matka, jediná svrchovaná nejvyšší síla, bez které by život nebyl možný. Pokud kdy byla řeč právě o tomto nejvyšším mateřském principu stvoření, neměla Bohyně Matka žádné jméno. Nepotřebovala ho, byla jediná. Pokud jméno někdy přece jen dostala, šlo pouze o dočasné převtělení, vážící se k nějaké konkrétní situaci, jež v dané chvíli vyžadovala nezaměnitelnou individuální podobu. Nebo naopak, kdy pouze zcela konkrétní bytost mohla sdělit cosi závažného.

Když se krátce po vyhlášení ediktu milánského začali ostrovní Keltové prostřednictvím Římanů seznamovat s novým náboženstvím, přišlo jim zcela nesmyslné, aby byl nejvyšší Bůh mužského rodu a za dost komickou považovali báhorku o tom, jak byla Eva „vyrobena“ z Adamova žebra. Zpočátku akceptovali pouze Ježíše Krista jako jeden z příkladů ctnostného života. První teolog keltských křesťanů, Pelagius (354 – 422) - jinak Morgan (z moře zrozený, neboli syn keltské mateřské bohyně), mnoho let marně vysvětloval sv. Augustinovi některé zcela zjevné nepravdy nového náboženství a poukazoval na některá sporná místa, která pokud by se nezměnila, bylo by nové náboženství pro keltský svět neakceptovatelné. Byla to zvláštní debata Puna Augustina (který zcela nekompromisně zastával nadřazenost mužského vůdčího principu při tvorbě a řízení světa) a Kelta Pelagia (který zásadně odmítal akceptovat stav, kdy ženský a mužský princip nejsou v rovnováze a už vůbec ne dávnou bizarní konstrukci bible o údajném Adamově prvotním hříchu, kterou chtěli křesťané svázat navěky celé lidstvo vinou za něco, co nikdy nespáchalo). Teprve rok po smrti sv. Augustina se na koncilu v Efesu (431) podařilo keltským křesťanům prosadit, aby se Panna Maria – Matka Boží, stala svatou. Tím bylo okamžitě umožněno zakládání též ženských klášterů, do té doby zholá nemožné. (Bylo to ovšem vítězství kompromisem, neboť na stejném koncilu bylo Pelagiánství odsouzeno jako hereze a sám Pelagius již před tím – v r.418 – byl císařem říše, která už neexistovala, poslán do vyhnanství). Až v té době (navíc zvolna – i přes rychle se měnící situaci v Evropě po pádu Říma v r.410) se situace v Irsku pro přijetí nových myšlenek uklidnila, půda pro příchod sv. Patrika (432) byla vhodně připravena a keltská Bohyně Matka mohla na sebe vzít podobu Panny Marie, přičemž se současně jejím atributem stal modrý plášť – symbolická barva moře. Tehdy se modrá barva stala rovněž symbolem naděje. U ostrovních Keltů tomu předcházela dlouhá tradice (již Piktové před smíšením se Scotty měli za hlavní barvu modrou).

Bohyně Scotta

Nějakou dobu před tím hrálo u ostrovních Keltů významnou roli převtělení jejich Bohyně Matky do (v té době i na kontinentu velmi oblíbené) egyptské bohyně matky Eset (Isis). Jejím hlavním atributem byl známý znak života, egyptský kříž Ankh (horní vertikální rameno kříže tvoří jakási kapka padající vzhůru, jejímž průzorem je možno spatřit jak budoucnost, tak život z druhé strany přicházející), který i dnes používají potomci starých Egyptanů – Koptové. Bohyně Eset se dostala do Irsku při posledním, šestém, jeho záboru Milesiány (syny Míla), kteří přistáli na 36 lodích u břehů Irsku po dlouhé plavbě ze Španělska. Bohyně Eset, v trochu posunuté transkripci Scotta, byla manželkou Míla a matka jeho osmi synů. Typický atribut Scotty (stejně jako Esety) je egyptský kříž Ankh. Měli bychom vědět i to, že kult bohyně Eset byl dlouho rozšířen v celém antickém světě, ve velké oblibě ji měli staří Řekové, kterým byla ochránkyní mořských plavců. Byla obdařena neobyčejnou krásou, ušlechtilostí, starostlivostí o všechna přicházející pokolení a kouzelnou mocí, již používala výhradně ke konání dobra a k hájení spravedlnosti. Dalším jejím atributem byly velké kravské rohy, dnes známé spíše jako typický doplněk starých keltských helem. V té době se Irům říkalo Skoti, a až když v Irsku převládla symbolika orla Eirina, začalo se říkat Skoti Keltům na severu Anglie. Pozoruhodná je též shodná doba konání oslav bohyně Eset (slavnosti Isia začínaly 31.10. a končily 3.11.) a začátku keltského Nového roku (Samhain začíná 31.10. a jeho oslavy trvají zhruba 3 dny). Dodám jen, že dříve na kontinentu hojně rozšířené chrámy (původně) egyptské bohyně Eset byly zrušeny až z příkazu císaře Justiniána v roce 551 n.l., včetně ústředního na ostrově Fíli. To už ovšem dávno měla v Irsku hlavní slovo Panna Maria. Nová Bohyně Matka, jejíž modrý plášť jasně určoval nejen odkud veškerý život pochází, ale i že vše nové je vlastně velmi staré a naopak.

Teprve nyní může být správně pochopen vnitřní smysl výše uvedené nabídky inspirace tématem „Vodní božstva“. Zeptá-li se někdo o jaká vodní božstva vlastně půjde, kde je brát, odpověď bude snadná: „Přece vod ní!“ A bude to současně i potvrzením nezbytné kontinuity. I Jezerní Panna byla totiž jednou z podob keltské Bohyně Matky. Ten kdo se alespoň trochu vyzná v keltské mythologii, nenechá se splést tím, jak nesmyslně a nesprávně byla podána úloha Bohyně Matky v několika zahraničních filmech s Artušskou tematikou na podzim roku 2003 v naší televizi a v českém muzikálu Excalibur. Chaotické záměny postav původního mýtu, matení jejich původních úloh, vkládání jim do úst slova, která by nikdy nemohly říct, by možná nestálo ani za zmínku. Dluh znalosti keltských mýtů je však stále poměrně velký.

Fomoriané

Proto uvedu několik příkladů vodních božstev, vyskytujících se v keltském světě. Budou to jak zlá, tak hodná. Začnu těmi zlými, kterými jsou v irských bájích Fomoriané, mořští bozi, obři, ti z kraje pod mořem (jinak Fin Bolgové = lidé z Bolg), kteří připluli do Irsku neznámo kdy ani odkud, takže byli novými přistěhovalci bráni jako součást původního obyvatelstva, ačkoliv jejich chování a vzhled jakoby z oka vypadl různým potvorám, proti kterým musel bojovat Odysseus na své dlouhé plavbě. Fomoriané byli většinou jednoocí netvoří s kozlí nebo ovčí hlavou, někdy jen s jednou rukou či nohou, v podobě velkých ryb jedoucích na koni naopak s dvěma nohama i s neurčitým počtem rukou, atd. Jinak řečeno byli to démoni chaosu. Zvítězil nad nimi až sluneční bůh Lugh, vůdce Tuatha Dé Danannů, krátce před posledním zábohem Irsku Milesiány (když se dva perou, třetí se směje). Dá se k tomu říci i to, že v té době se nová podoba Bohyně Matky jako Scotty možná ukázala být po zmateném období chaosu inspirativnější a moudřejší posilou, neboť bůh Lugh po svém drtivém vítězství nad Fomoriány zůstal se svými příliš lidskými názory mezi oběma soupeřícími stranami navzájem příbuzných bohů (sám byl Tuatha dé Danann, ale jeho dědečkem byl zlý jednooký obr Balor, nejstrašnější zbraň Fomoriánů) vlastně úplně osamocen. Mohl volit mezi celkem pohodlným přežíváním v příživnickém nicnedělání bez pravidel a mezi snahou o maximální kvalitu

výsledku. Zvolil kvalitu, byl vůbec nejlepší ze všech, s přehledem vyhrál a přesto se nic zásadního nestalo. Kdyby nepřišli Milesiané jako nová oživující voda, Irsko by asi vyschlo.

Dobrá božstva studánek a pramenů

Je nepsaným pravidlem keltského světa od nejstarších dob, že se všemi přírodními zdroji vody jsou spojována ochranná božstva zpravidla ženského rodu. I když mají nejrůznější jména jak vzhledem k odlišnostem zvyků v různých krajích, tak i při pojmenování různých zdrojů vody na relativně malém území, v principu jde o různé přetělení stále stejné Bohyně Matky, případně o některou z jejích dcer. I dcera je totiž vlastně jinou podobou své matky. Úloha ochránce znamená pak mimo jiné mít dobré úmysly i vůči nepřátelům. Těm je pouze zamezeno škodit, což se děje pomocí zásadně dobrých kouzel. Když křesťané zakázali na všech původně pohanských místech uctívání ochranných vodních královen, staly se z těch původně bohyně prostě vodní a lesní víly. Poetické zdobení studánek pokračovalo i bez udání konkrétního jména. Nakonec bylo zakázáno i to. U nás zakázal zdobení studánek sv. Vojtěch.

Mužskou podobou vodního ochranného božstva je například irský Nechtan Mac Namát (jeho jméno je odvozeno od stejného kořene jako Neptun, jenž byl i v keltském světě strážce vodstev Jiného světa), který byl tajemným strážcem pramene v Síd Nechtanu (dnes Carbury Hill), neboli posvátné studny moudrosti a inspirace, v jejíž vodě byl obsažen nebeský oheň, který nesměl nikdo kromě Nechtana a jeho tří pomocníků spatřit, aniž by oslepl. Nechtanovou manželkou byla mocná bohyně Boand (Boyne), jedna ze starších podob Bohyně Matky, která byla v té době jakousi spojnicí mezi reálným světem a zázvětem. Zde je třeba připomenout, že všechny studánky a přírodní studně byly považovány za hlavní vstupní brány do jiného světa. Bohyni Boand dráždil manželův zákaz pohlédnout do studně v Síd Nechtanu natolik (ona byla přece odpovědná za všechny vstupy do Jiného světa bez výjimky), že se rozhodla změřit svou moc s posvátnou studnou moudrosti a inspirace. Zvolila k tomu ale velmi nemoudrý postup: obešla studnu provokativně třikrát ve směru tuathbel (proti směru pohybu Slunce – doleva – což je zapovězený záporný směr, znamenající též zrušení kouzla – oproti deisiol: doprava, za Sluncem). Tím se uvolnilo kouzlo, držící ve studni Síd Nechtanu dosud pohromadě tajemnou vodu a nebeský oheň, v mžiku se voda začala vařit, vystříkla mohutným proudem ven a začala téct krajinou až k moři jako řeka Boyne. V jejím proudu byl pak občas spatřen vědoucí losos moudrosti. I když Boand při tom zahynula, řeka nese dodnes její jméno.

K tomu se váže zajímavá souvislost s naší řekou Berounkou. Na současných mapách bývá zásadně uváděno, že začíná až za Plzní, jako soutok řek Mže, Radbuzy, Úhlavy a Úslavy. Avšak dnešní Berounka se dříve jmenovala Bradava, byla mnohem delší a pramenila až na Šumavě. Tam, kde dnes stále pramení Brandlava, tekoucí do nádrže v Žinkovech, která pak odtud chybným čtením z roku 1712 pokračuje do Plzně jako Úslava a teprve potom do Prahy jako Berounka. Tento vodní tok je na Ptolemaiově mapě uveden jako řeka Brodensia. Pokud víme, že keltské slovo bradan znamená losos, snadno pochopíme, že Bradava je vlastně název keltské Řeky lososů. A když si můžeme přečíst ve starých pražských zápisech, že lososi, kteří se v Praze ve Vltavě objevovali, připlouvali po Berounce, začneme uvažovat i o tom, zda též v této Řece lososů mohl někdy proplouvat (a být spatřen) vědoucí losos moudrosti – podobně jako v řece Boand (Boyne) poblíž Tary a blízko New Grange. Vždyť Stradonice jsou přímo nad Berounkou, vedle Tetína, naproti Koněprusům, atd.

Je vodník dobrým, nebo špatným vodním božstvem ?

Zatímco keltská ženská vodní božstva mají zpravidla podobu krásných žen (a vyznačují se většinou dobrou povahou, pokaženou někdy jen špatnou náladou), jejich mužská varianta rozhodně žádnou přesvědčivou krásou neoplývá, a to ani když jejich moc je poměrně velká. Takový Nechtan Mac Namát ani Neptun nebyli žádní krasavci. Nebyl jím ani Manannán Mac Llyr, bůh moře, sídlící na ostrově Man. Možná proto, že střežit mořské podsvětí a vchody do

něj, nebo kouzlem svázané energetické zdroje není žádná legrace. Navíc sama představa mořského (i jiného) podsvětí je dost pochmurná a člověku spíš život bere, než dává. A právě zde je ukryt zásadní rozdíl v chápání keltského a germánského světa (a později i vikingského), který prosakoval do původních keltských mýtů a postupně se s nimi promísil – tak jako lidé. Keltský svět je nepřetržitý, trvá v kterémkoliv okamžiku času bez jakéhokoliv přerušování. Proto zázvěti, podsvětí, neboli Jiný svět není nikdy ani hrozivý, ani děsivý, spíš dokonce legrační, když nějaká náhoda takový obraz vytvoří. Proti tomu germánský, vikingský a další kontinentální evropské světy jsou přetržité, složené z nekonečného množství uzavřených celků, které mají svůj začátek a konec. Po nějakém konci sice hned následuje nějaký nový začátek, je však vždy chápán jako jiný, nemusí nutně navazovat na to, co již skončilo. Tato představa je skutečně hrozivá a proto strážce toho, co už není (a nikdy se už nemůže vrátit) nemůže být v jiném než keltském podání žádným krasavcem. Proč taky. A navíc: když už to „své“ podsvětí hlídá tak dlouho, musí stárnout s ním. Nemůže být věčně mladý jako Kelt.

Český Vodník (stejně jako německý Wassermann) je nepochybně pozůstatkem tradiční keltské mytologie, spjaté s původním územím Bójů a převzaté později jak nově příchozími Germány tak ještě později i Slovy. Že přitom došlo ke vzájemnému promísení obyvatelstva je dnes nepochybné. Pravidlo nepřetržitosti keltského světa se dá aplikovat i zde. Život totiž nikdy a nikde „nefungoval – a nefunguje“ podle představy „mechanismu přetržitosti“: jako nekonečný sled začátků a konců. Podobně tomu bylo v Čechách i jinde. V dobách, kterých se to týká, tedy lidé nejenže nepřicházeli do liduprázdných území, ale naopak vyhledávali vše, co by jim mohlo pomoci rychle se zorientovat v krajině o které nic nevědí a v které se vůbec zpočátku nevyznají.

Dá se s velkou jistotou předpokládat, že všechny české a moravské řeky, jezera, potoky, studánky, vodní zdroje měly původně svá typická ženská keltská božstva, zastupující různé podoby Bohyně Matky. Znalost o tom sice s sebou odnesli například Keltové, kteří odešli natrvalo jinam, my ale právě proto můžeme irské, waleské či bretonské pověsti brát i za naše.

Po zákazu (v 10. stol.) uctívání studánek a vůbec všech dříve oblíbených pohanských božstev bylo zcela neúnosné svěřovat jakoukoliv ochranu postavám rodu ženského. Lesní víly nic nehlídaly, jen tak bez cíle bloudily krajinou. Ty nestály za řeč. A co třeba nechat hlídat prameny, potoky, řeky postavami rodu mužského? To přece v keltském světě nikdy muži nedělali. Nebudou nápadní a jako skřeti, pidimužici či trpaslíci a jiná „trpěná“ kouzelná havěť snad obstojí. Jenomže i zde církev našla účinný protitah: dobře, když chcete vodníka, máte ho mít. On však (když už hlídá vodu a dost se při tom nudí) občas někoho utopí. Zpočátku jen tak pro své potěšení, později aby loupil dušičky (které patří nebi) a schovával si je neznámo proč do hrníčků. V pohádkách už nedošlo k tomu, aby s nima alespoň obchodoval s čerty. Ale možná, že i vodník je starší vodní bytostí, než by se mohlo zdát. Náš vodník se totiž velice rád převtěluje do podoby koně. A to je typicky keltský zvyk. Ve Skotsku pak existuje vodní duch Kelpie, který se také velice rád probíhá krajinou jako kůň – pokud zrovna nesedí u své tůně a čeká na nějakého kolemjdoucího aby ho utopil. Také je jako náš vodník hrozně ošklivý.

Sluší se zakončit něčím málo známým. Zmíním se tedy o Brigit. Tato prastará, snad téměř nejstarší podoba Bohyně Matky, která byla kromě dalších významných dovedností též velkou léčitelkou, ochránkyní zejména léčivých pramenů a ochránkyní sklizně: v podobě řek půdě propůjčovala úrodnost, má velmi blízký vztah k Praze již z dob, kdy ještě nebyla městem. Hlavním atributem Brigit byl ale oheň, jehož zdroj pocházel ze samotného Slunce. Známý Brigitin ohnivý šíp byl známý nejen v keltském světě. Na vrcholku kopce zvaném Hradčany bylo kdysi místo, kde byl zapalován posvátný oheň ohňového znamení mezi Závistí a Řípem. Místo bylo zasvěceno bohyni Brigit a kopec se nazýval Brigha, Bragha nebo tak nějak. Když se kníže Bořivoj rozhodl přemístit své sídlo z Levého Hradce sem, musel nejprve postavit nový kostel a ten zasvětil přirozeně Panně Marii. V jeho základech byl pak pochován jeho syn Spytihněv s manželkou. Různé legendy o názvu Praha měly jen zakrýt jeho pohanský původ.